

SYLVIE STANOVSKÁ

K MILOSTNÉ ALEGORII LOVU VE VYBRANÝCH DÍLECH NĚMECKÉ POZDNĚ STŘEDOVĚKÉ LITERATURY A VE STAROČESKÉM *TKADLEČKVI*

Klíčová slova: pozdní středověk, láska, dvorní dáma jako ideál, pozdější představy ženy jako partnerky, správné a nesprávné uctívání žen.

Schlüsselwörter: Spätmittelalter, Minne, Minnejagdallegorie im deutschsprachigen Raum und im Böhmen des Spätmittelalters, die höfische Dame als Ideal, die jüngere Vorstellung der Frau als Partnerin, richtige und falsche Verehrung der Frauen.

Zur Minnejagdallegorie in ausgewählten Werken der deutschen spätmittelalterlichen Literatur und im altschechischen „*Tkadleček*“

Abstrakt

Der Beitrag befasst sich mit einer der Spielarten der Minneallegorie des Spätmittelalters – der Minnejagdallegorie. Diese wird mit Hilfe von Textauschnitten aus dem wichtigsten Werk dieser Gattung im deutschsprachigen Raum vor Augen gebracht, aus der „*Jagd der Minne*“ des Hadamar III. von Laber. Die Autorin des Beitrags geht von einer allgemeinen Spezifizierung des Minnejagdmotivs zu einer höheren Verwendungsebene dieser Allegorie im 9. Kapitel des altschechischen rhetorischen Juwels „*Tkadleček*“ über. Die Form dieser Allegorie, die im „*Tkadleček*“ verwendet wird, wird dort zum Mittel einer Kritik der falschen höfischen Sitten. Der „*Tkadleček*“-Verfasser tadelt mittels der Minnejagdallegorie die verführerischen und unaufrichtigen Praktiken der vermeintlichen Verehrer der höfischen Damen. Die im Beitrag zitierten Textpassagen stellen nicht nur eine der anspruchsvollsten metaphorischen Äußerungen der altschechischen Dichtersprache dar, sondern tragen in sich auch eine wichtige Sendung. Das Verhalten der tückischen Verehrer entspricht nicht dem idealen Modell der höfischen Liebe, das der „*Tkadleček*“-Verfasser zwar gut kennt, welches er jedoch an mehreren Stellen seines Werkes willentlich überholt (er schildert seine verlorene Geliebte als eine tatsächliche Partnerin und nicht als ein unerreichbares Ideal). Dieses Schwanken zwischen der älteren, gut eingebürgerten Vorstellung der Dame als einer Fiktion (einer Verkörperung aller höfischen Tugenden) und der Frau-Partnerin und der Geliebten, ist für eine ganze Reihe von spätmittelalterlichen Gattungen, z. B. für das jüngere deutsche Liebeslied und auf unserem Boden auch für den altschechischen Minnebrief in Liedform „*Láska s věrů i se vši ctností*“ charakteristisch. In „*Tkadleček*“ „vermengen“ sich und spiegeln sich nach der Meinung der Autorin deshalb besonders anschaulich die literarischen Modelle des Spätmittelalters wider. Mit dem in seiner Zeit verbreiteten Motiv der Minnejagd geht der „*Tkadleček*“-Verfasser auf eine besonders originelle Art um.

Od 14. století se v německé literatuře (v epice i v lyrice) ve zvýšené míře setkáváme s různými alegorickými vyobrazeními milostného vztahu muže a ženy.¹ V tomto období již prošel minnesang, obřadní zpěv o lásce dvorského rytíře ke dvorské paní, všemi svými vývojovými fázemi. Někteří básníci se opět přiklánějí ke klasické písni o nevyslyšené lásce (Minneklage) a různě ji přetvářejí (např. Eberhard von Cersne, Hugo von Montfort). Kromě toho vzniká píseň o lásce s novodobějšími prvky. Z nich jmenujme v první řadě prvky symbolické – symboliku vlastních jmen nebo symboliku barev. V pozdně středověké literatuře se obecně projevuje obsáhlé líčení jednotlivých motivů, což je základem rozsáhlých alegorií. V německém jazykovém prostředí má velmi blízko k alegorii tzv. pojednání o dvorské lásce (Minnerede).² Mnohé jsou mj. obsaženy ve sbírce, kterou nazýváme podle jména její písařky „sborník Klary Hätzlerové“ (dokončen 1471).³ K tomuto žánru řadíme i staročeskou skladbu Hynka z Poděbrad *Májový sen*, obsahující rovněž prvky milostné alegorie.

V tomto krátkém pojednání se věnujme jednomu z významných druhů milostných alegorií – milostné alegorii lovu.

Co je jádrem této alegorie? Milovník je vyobrazen jako lovec. Se svými pomocníky – psy – metaforami či personifikacemi lovcových pocitů, ctností či vlastností, vyjíždí lovec na lov zvěře – své milované paní. Lovce doufá v úspěch – toto pouhé doufání bez záruky úspěchu je motivem převzatým z klasických typů německých dvorských milostných písní (Minneklage či Preislied).

Nejvýznamnější a nejdůležitější alegorickou milostnou báseň o lovu napsal německý básník Hadamar von Laber, pocházející z vlivného hornofalckého rodu. S velkou pravděpodobností se jedná o Hadamara III. von Laber, který žil v letech 1317–1354. Hadamar pěstoval těsné styky s císařským dvorem Ludvíka Bavora a dvorem jeho syna, markraběte Ludvíka Braniborského. Jeho skladba *Die Jagd (Lov)* vznikla ve 2. čtvrtině 14. století a je bohužel jediným dílem, které se z básnickova pera dochovalo do dnešních dnů. Sujet skladby je dále rozvíjen: Lovce zasažený láskou vyjíždí na lov, aby „ukořistil“ svou paní, kterou metaforicky nazývá „zvěř“. Důležitou myšlenkou díla je však lovcovo rozhodnutí lovenou „zvěř“ neulovit (tj. nezískat), jakkoli blízko by k tomuto cíli byl. „Ulovit“ paní by znamenalo její symbolickou „smrt“ – setření jemného pelu její krásy, neposkrvněnosti a ctnosti. Tím by zemřela platonická idea dvorské lásky. Tématem této alegorie je něco jiného, stále „kroužení“ kolem milované paní, neustálé rozvíjení ideje lásky v jejích jemných významových odstínech. Hadamarova alegorie lovu byla později napodobována např. Petrem Suchenwirtem.⁴

¹ V menší míře se tyto alegorie v německé literatuře objevují již dříve. Například v prvním německém dvorském románu HARTMANNA Z AUE *Erec* (napsán již po r. 1180) je hrdinovo vrcholné dobrodružství (Joie de la curt) výstižnou alegorií jeho dřívějšího a nového směřování.

² Nejstarším příkladem poučného dialogu o dvorské lásce je tzv. *Knížka (Büchlein)* HARTMANNA Z AUE z konce 12. století (srov. METZLER LITERATUR LEXIKON, 1990: 306).

³ VERFASSELLEXIKON, díl 3, 1981: 547a n.

⁴ METZLER LITERATUR LEXIKON, 1990: 305 a n.

Alegorie lovu se v německém jazykovém prostředí objevuje i v kratších lyrických písničkách pozdně dvorského období. Důkazem je např. píseň *Es ist mir nun beschehen zwir* (volně překládám jako *Přihodilo se mi nyní*) Huga von Montfort (1357–1423). Tento pozdní lyrik přechodu od *minnesangu* k novější německé milostné písni pocházel z důležitého vorarlberského hraběcího rodu a jako zemský hejtman Štýrska se zapsal do rakouských zemských politických dějin.⁵ V písni č. 9, ze které cituji 3. strofu, líčí „lov“ milované paní slovy:

Ich jag mit willen uber lant
 nachtgruben sind mir nit bekant
 der tag der tut mich fröwen
 truwen hetz ich auf die vart
 wunn der wirt och nit gespart
 ich acht auff niemans tröwen
 gesell huet der vert daz tier ist iung
 das es tuy kainen absprung
 umb jagen ist im och nit kunt
 darnach so lass ich harren
 Ro.⁶ züch ab die sail la loffen hin
 ze jagen han ich guten sin
 daby ich och beliben wil
 uns möcht noch wol gelingen.⁷

Volný prozaický překlad:

Lovím (se psem jménem) „Vůle“ a jedu krajem,
 noční pasti (nástrahy) neznám,
 raduji se z (nadcházejícího) dne,
 (psa) jménem „Věrnost“ pošlu po stopě
 ani psa jménem „Libost“ nebudu šetřit,
 nedbám na ničí věrnost.
 Příteli, dej pozor při jízdě, neboť zvíře je mladé,
 ať ti neuskočí,
 neumí se (ještě) chovat při lovu,
 budu proto čekat (vypustím psa jménem „Čekání“?).
 Ro. Uvolni opratě, ať vyrazíme,
 chce se mi lovit
 a při tom zůstane,
 budeme jistě úspěšní.

⁵ Jak uvádí ve své edici Helmut Brackert (BRACKERT 1999: 334 a.n.).

⁶ Značka „Repeticio“ v rukopise.

⁷ Píseň cituji podle edice písni HUGA VON MONTFORT (THURNHER-SPECHTLER-JONES-MÜLLER 1978: 24).

Jak vyplývá z refrénu, vyzařuje z lovce značné sebevědomí – tento rys už je vlastní pozdním milostným písním. V předchozích fázích minnesangu je úspěch u paní téměř vyloučen. Hugo von Montfort podobně jako Hadamar von Laber líčí v písni lov se „psy“ – personifikacemi vůle, ctnosti či pocitů lovce. Počíná si však při vylíčení lovecké scény daleko razantněji a nezabývá se tolik jemným předivem nástrah lásky či ztrátou ideální krásy paní: chce ji „dobýt“, tedy „ulovit“.

Zaposlouchejme se na tomto místě pro srovnání alespoň do několika strof Hadamarova vrcholného alegorického díla, které nám zprostředkují jeho základní dějové momenty. Ať je lov sebenamáhavější a lovec ze sebe vydává všechnu svou sílu, cílem není dobýt kořist, ale přiblížit se poznání: lov symbolizuje sám život a věčné nástrahy lásky.⁸ Strofy doplňuji opět volným prozaickým překladem.

Strofa 6

Durch suochen wildes genge
fuor ich an einem morgen.
wie ez wirt mangem strenge,
daz hân ich sît erfunden wol mit sorgen;
doch lêrte mich dô jagen frouwe Minne
ein vart, dâ mir sît dicke
ist zerunnen aller mîner sinne.

(Jednoho rána jsem vyrazil na cestu
vyhledat pěšiny zvířete.
O něco později jsem s velkou žalostí zjistil,
jak těžká je to pro mnohého lovce záležitost.
I když to byla paní Láska, kdo mi ukázal cestu k lovu,
po cestě jsem mnohokrát
téměř přišel o rozum.)

Strofa 7

Durch wîsen nâch den verten
nam ich mîn selbes Herze,
swâ si die strâze berten,
ez waere an weide oder sust an scherze,
ûf walde, in ouwen oder ûf der saete,
ob ich iht dâ erkande
mit spur ein vart, diu weidenlîchen traete.

(Abych mohl vyhledat ty správné pěšiny,
zvolil jsem za svého vůdčího psa „Srdce“

⁸ Cituji z díla HADAMAR VON LABER: Die Jagd, vyd. Edith Feistner (FEISTNER 2004: 8–33).

v oněch místech, kde mi zvíře překřížilo cestu,
 ať už v blízkosti místa, kde se zvíře pase, nebo shromaždiště
 v lese, v blízkosti potůčku nebo v poli
 snad bych mohl podle stop narazit na /jeho/ pěšinu,
 která by skýtala pro lov dobré vyhlídky.)

Strofa 8

„Hüet alwec dîn, geselle!
 des bis êt staet gewarnet,
 ez welle swar ez welle.
 vil manic liep mit leide man erarnet.
 diu halse dich ûf halte für vergâhen“
 sprach ich zuo mînem Herzen,
 dô ich ez an die strangen wolde vâhen.

(„Dej si pozor, můj pejsku!
 Skoč vždy tam,
 kam chce zvíře.
 Mnohé šťastné chvíle musí být zaplaceny žalem.
 Obojek tě má odradit od zbrklého lovu,“
 nabádal jsem svého /psa jménem/ Srdce,
 když jsem jej bral na vodítko.)

Strofa 10

Fröude, Wille und Wunne,
 Trôste, Staete und Triuwe
 – die hunde ich sô erkunne –
 die lâzent niht belîben swaz ist niuwe,
 ez sî ûf walde oder in dem muore:
 die hiez ich mit mir ziehen,
 daz ich sie wolde hetzen in die ruore.

(Psy jménem „Radost“, „Vůle“, „Libost“
 „Útěcha“, „Stálost“ a „Věrnost“
 dobře znám.

Neopustí čerstvou stopu,
 i když vede houštím nebo bažinou.
 Tyto psy jsem vzal s sebou,
 aby pronásledovali zvěř.)

Strofa 120

Unheiles heil ze teile

wart mir an disen stunden.
 mîn Herz sich ûz dem seile
 warf, daz ich ê vaste het gebunden,
 des ich doch nimmer mêre wart gewaltec.
 ich sprach: „sê hin geselle,
 ez ist niht, des du waenest, als einvaltec.“

(Pak mne ale
 potkalo neštěstí.
 Pes „Srdce“ se utrhl z vodítka,
 které jsem ještě chvíli předtím pevně svíral.
 Tak se stalo, že jsem „Srdce“ najednou nemohl ovládat.
 Volal jsem za ním: „Dej pozor, můj příteli!
 Není to, jak myslíš, žádná procházka!“)

Strofa 122

Diu rein gar ungemeilet
 hât mir daz Herz verhouwen
 und sider niht geheilet,
 des doch ir güete nieman mac getrouwen.
 ob er noch aldâ wunde nâch ir gâhe,
 sol Staete und Triuwe helfen:
 sô wundert mich, ob ich mîn dienst versmâhe.

(Ta nejčistší ze všech žen, která je beze vší poskvrny,
 zranila /mého psa/ „Srdce“
 a nespěchá k němu, aby jej léčila.
 Nikdo by více neměl důvěřovat její dobrotě.
 Jestliže se „Srdce“ i přes své poranění za ní štve,
 mají mu přijít na pomoc „Stálost“ s „Věrností“:
 velmi se divím tomu, že se jí má služba zdá tak bezcenná.)

Strofa 123

Der minne haftend anker
 ist in mîn Herz versenket.
 wie sol ich armer kranker
 erlîden; mîn sin nindert wol gedenket.
 „gesellen, râtet helfe dar zuo geben!
 wie sol ein lebndec tôter
 sîn dinc anvâhen und ouch fürbaz leben?“

(Těžká kotva lásky
 je ponořena hluboko v mém srdci.
 Jak mám, zesláblý ubožák /tento cit/

unést? Můj rozumný úsudek jako by nebyl.
 „Přátelé, porad'te a pomozte mi!
 Jak má někdo, mrtvý již zaživa,
 dospět k cíli a přitom dále žít?“)

Strofa 565

Ein ende diser strangen
 mit frâge nieman vindet.
 siu sol dahin gelangen
 aldâ der tôd mîn leben underwindet.
 alhie der lîb, diu sêle dort sol jagen
 mit Harren ewiclichen,
 dâ von dem ende nieman kan gesagen.

(Tento koloběh nemůže nikdo
 zastavit otázkami.
 Bude pokračovat tak dlouho,
 dokud se mého života nezmocní smrt.
 Tělo ať se žene na tomto světě,
 duše ať se pak v nebi navěky společně /se psem/ „Vytrvalostí“ honí za štěstím.
 Konce se nikdo nikdy nedočká a nedozví.)

Na tomto místě shrnuje Hadamar von Laber filozofii dvorské lásky v její klasické podobě: je to věčná, nikdy nekončící pouť za zábleskem štěstí v podobě pohledu na milovanou dámu, která je téměř k dosažení a přitom nekonečně vzdálená. Hadamar zde zvětšuje nekonečnost cesty za láskou, nekonečnost propastného citu. Tato alegorie je průzračná jako sen a velmi poučná.

Ohlas milostné alegorie lovu nacházíme i ve vrcholném díle staročeské literatury – v *Tkadlečkovi*. Je příznačné, že neznámý autor *Tkadlečka* dokonale ovládal podstatu této alegorie. Nepřiklání se však k právě naznačenému klasickému schématu. Přetváří jej a zásadním způsobem rozvíjí. V *Tkadlečkovi* tuto alegorii najdeme v kapitole 9. Abychom plně docenili úmysl neznámého autora *Tkadlečka*, musíme se lépe seznámit s několika úryvky a myšlenkami této kapitoly.

Dvorskou literaturou a tematikou je ovlivněná působivá pasáž, ve které muž svou nyní ztracenou milovanou chválí. Uveďme alespoň podstatnou část. „Ej, ty všemohúci, mocný Bože! Jakús mi byl radost dal a jakú sem já radost toho měl v mém mladistvém srdci, když sem ji vídal před sebu bujně, avšak počestně kráčetí svým převýborným chodem, svým spanilým zatačením, svým znenáhlým a tichým ohlédáním na obracení, svým veselým poskočením, svými všemi obyčejí sobě po všech místech svým řádem ctně činieci. Jistě mohu já to dobře říci i jest tak, že jsem toho nikda syt nebyl, těch jejích všech dobrých a šlechetných obyčejóv, jenž sem je byl na nie shledal, a netoliko já, ale každý rozumný člověk, ktož ji znali, a ješče netoliko já svým sprostným rozumem a smyslem jsem ji

v tom poznal, ale to vše, kdež sem koli býval, při pocti počestných panen a paní, anebo kdy čítal aneb slýchal o počestných počestech, jimiž sú byly v rozličných zemích rozličné panny a panie dařeny, všeckny sem ty jisté pocti a dobré, šlechtné obyčeje jejie spolkem na nie shledal...“ (Tkadleček, kap. 9., ř. 77–92) [...] „Pochválena ta buď přeščastná, dobrá, pochválena buď ta přešlechtná, ctná žena, pochválena buď na věky ta nepoškrvněná svého šťastného stavu, pochválen buď vešken rod jejie, zaslúžil-li jest toho na Bohu z svého řádu takúžto šlechtu, a více než šlechtu tu mieti!“ (Tkadleček, kap. 9, ř. 99–103)

Mezi ctností opěvované paní patřila také obezřetnost; vždy se vystříhala svůdců a různých nectných milovníků, kteří usilují o porušení pravidel dvorské lásky. Chtějí svést krásnou ženu, aby ji vzápětí opustili a chlubil se svým úspěchem, čímž by porušili kodex dvorského milostného vztahu (srovnej následující řádky 104–128). Neznámý autor *Tkadlečka* chválí tuto rozvahu své milované a líčí s elegancí jemu vlastní neblahou snahu svůdců tak, že užívá dvorskou alegorii lovu a tím významně rozšiřuje její význam o kritický postoj k chování těchto „nepravých“ dvorských milovníků.⁹ Docházíme tak k hlavní myšlence celé alegorie, autorem mistrně vykreslené. Také psi, pomocníci lovce, jsou na rozdíl od Hadamarovy alegorie symboly negativních vlastností milovníka: lživé lichotnosti a lstivosti: „Toť jest ta příklad mievala podobný a očitý, kdež to častokrát vídala, ano na kniežecích dvořiech lovec honě jelen byl ho velmi pilen aniž jeho odpadnutí chtěl, ne pro jeho dobrotu ani pro kterou toliko kořist, jakožto pro čest, chtě toho mieti libost a čest, že jeho neodpadl a toho pilen byl. Hled'! toť se jest ta varovala takových světských lovcův, ješto čest lovili a honili po nie mezi šlechtnými pannami a paniemi, až se jie i dohonili a dohonivše se ne pro zisk cti ani pro kterou lásku počestnosti, než pro chlúbu tajných utračův, před nimižto se chtěl ukázati, že jest svuodce a honec a lovec a záhubce dobrých a šlechtných panen a paní, a to jest však trubů svých ozdobných řečí převedl, a tak obrátil tu přešlechtilú zvěť v ochozi svých tajných chytrostí, až i v teneto své vuole vehnal a vzem hanebně zabil a kuoží velebné cti se chlubně odieval. Ó, toť jest ta vídati uměla, kteraký jest to nelítostivý, falešný a náramný, chytrý a ukrutný lovec, jenž ne z viery tolik, ale z chlúby přešlechtilému zviefeti pokoje nedal, všechny své psy svých chytrých řečí, svých zjevných, očitých počestností, ale vnitř falešných, na to samorostlé beze lsti zviefěe poščval, všady zastavil, až vždy svú vuoli skonal.“ (Tkadleček, kap. 9. ř. 128–148)

O něco dále autor v textu velmi přesvědčivě popisuje rozdíl mezi svou milovanou a mezi oblouđenými a svedenými ženami, jež ztratily svou ctnost – ideál dvorské lásky je tak vystřídán hanou „padlých“ paní, přecházející v obecnou hanu ženského pohlaví, symbolizovanou známými literárními postavami, např. Medeou, Phyllis atd. Autor *Tkadlečka* dosahuje velkého verbálního mistrovství

⁹ Mohl snad autor *Tkadlečka* předobraz kritického náhledu na dvorskou společnost čerpat např. z poučného básnictví (Spruchdichtung), které vzkvétalo hlavně v německém jazykovém prostředí a vrcholí v díle WALTHERA VON DER VOGELWEIDE (?1190–?1230). Tomuto básnictví se na přemyslovském dvoře věnoval již před polovinou 13. století např. známý básník REINMAR VON ZWETER.

a uměleckého účinku zejména při líčení duševního stavu svedených žen: „Toť jest ta čest [...] však ji ztratily, však se zklamati daly, však s nich hanebně spadla, nevědie, kam se děla, potulně chodie, již kumštové jim stali, bujnost minula, veselē ztratily, mluvie jako ze sna, stienu svého se bojie.“ (Tkadleček, kap. 9., ř. 291 a 295–298) Pasáž dále nabývá rysy traktátu o chvále manželství a panenské čistotě, přinesené do manželského stavu. Zde je model dvorské lásky překonán.

Uvedené pasáže patří nejen k vrcholným projevům staročeského básnického jazyka, ale nesou v sobě také důležité myšlenkové poselství. Dvorskou alegorií lovu se autor *Tkadlečka* odvažuje kárat pokleslé mravy dvorské společnosti. Chování zrádných milovníků neodpovídá ideálnímu modelu dvorské lásky, který autor *Tkadlečka* dobře zná, ale na různých místech jej ve svém díle sám vědomě překonává – líčí svou ztracenou milovanou jako skutečnou partnerku a ne jako nedostupný a nedosažitelný ideál. Toto kolísání mezi starší zavedenou představou ženy jako ideálního fiktivního zosobnění dvorských ctností a ženy – partnerky je vlastní celé řadě pozdně středověkých literárních projevů, např. nové německé lyrické písní a také staročeskému milostnému listu ve formě písně *Láska s věrú i se vši ctností*.¹⁰

Kapitola, které jsme se věnovali, tedy napovídá, že *Tkadleček* je zrcadlem literárních modelů své doby. Kombinuje motivy, pocházející ze starší dvorské lyriky, s pozdně dvorskými motivy nové lyrické písně s dominujícím modelem učené disputace v próze, v níž se pře opuštěný milenec s personifikovaným Neštěstím. V této kapitole nacházíme přirozeně mnohé dílčí motivy z německého předobrazu *Tkadlečka – Ackermanna aus Böhmen* Jana ze Žatce, například chválu manželství.

Motivy milostné alegorie lovu a svedené ženy zásadním způsobem obohacují dějovou osu kapitoly. Nebojím se tvrdit, že právě tyto motivy činí dílo čtivým i v dnešní době – v rovině estetické i obecně významové.

Prameny

FEISTNER, Edith (vyd.)

2004 HADAMAR VON LABER: *Die Jagd*. Překlad Sonja Emmerling (Regensburg: Forum Mittelalter)

LEHÁR, Jan (vyd.)

1990 *Česká středověká lyrika* (Praha: Vyšehrad)

ŠIMEK, František (vyd.)

1974 *Tkadleček. Hádky milence s Neštěstím*. (Praha: Odeon)

THURNHER, Eugen – SPECHTLER, Franz V. – JONES, George F. – MÜLLER, Ulrich (vyd.)

1978 HUGO VON MONTFORT – *Die Texte und Melodien der Heidelberger Handschrift cpg 329 (Transkription von Franz V. Spechtler)* (Göppingen: Kümmerle)

¹⁰ Edice Jan Lehár (LEHÁR 1990: 227 a n.).

Literatura

BOK, Václav – POKORNÝ, Jindřich – STANOVSKÁ, Sylvie

1998 *Moravo, Čechy, radujte se! Němečtí a rakouští básníci v českých zemích za posledních Přemyslovců* (Praha: Aula)

BRACKERT, Helmut (vyd.)

1999 *Minnesang. Mittelhochdeutsche Texte mit Übertragungen und Anmerkungen* (Frankfurt am Main: Fischer Taschenbuch Verlag)

SCHWEIKLE, Günther und Irmgard (vyd.)

1990 *Metzler Literatur Lexikon* (Stuttgart: J.B. Metzlersche Verlagsbuchhandlung) – „Minneallegorie“, „Minnerede“

STANOVSKÁ, Sylvie

1999 *Vergleichende stilistische Untersuchungen zum „Ackermann aus Böhmen“ und „Tkadlec“* (Brno: Masarykova univerzita)

RUH, Kurt (vyd.)

1981 *Die deutsche Literatur des Mittelalters – Verfasserlexikon*, díl 3 (Berlin –New York: Walter de Gruyter) – „Hartmann von Aue“, „Hätzlerin, Klara“

LEXIKON DES MITTELALTERS, díl VI. 1999 (Stuttgart – Weimar: J.B. Metzler Verlag) – „Minneallegorie“, „Minnerede“

Mittelhochdeutsche Wörterbücher online: <http://germazope.uni-trier.de/Projects/WBB/woerterbuecher/lexcr/wbgui?lemmode=le...13.06.2008> „bescheiden“, „gruobe“.